

MÄNTYHARJUN KIRKON KORJAUS JA RESTAUROINTI RAKENNUSHISTORIAALLINEN SELVITYS

29.5.2017

Arkkitehtitoimisto Ulla Rahola
Ulla Rahola, arkkitehti SAFA

Varhaista historiaa

Mäntyharjun kirkko valmistui vuonna 1822 ja kellotapuli vuonna 1819. Alla on yhteen koottuna selostus eri asiakirjoista ja arkistoista löytyneistä kirkon ja tapulin rakennushistoriatiedoista sekä rakennuksiin tehdyistä korjauksista ja korjaussuunnitelmista.

Selostus pohjautuu pitkälti arkkitehti Heikki Havaksen 7.12.1974 päivättyyn korjaussuunnitelman rakennushistoriaselvitykseen¹, jonka lähteenä ovat olleet Matti Favorinin käsikirjoitus teoksesta *Mäntyharjun historia I* sekä Raija Tillosen Helsingin Yliopiston taidehistorian laitokselle laatima pro gradu-tutkielma vuodelta 1957 *Mäntyharjun kirkko ja tapuli*. Selostusta on täydennetty Mäntyharjun seurakunnan, Museoviraston, ja Arkkitehtuurimuseon ja Kansallisarkiston arkistojen tiedoilla. Havaksen selvityksestä suoraan otetut katkelmat sekä lähdetiedot on kirjoitettu kurssiivilla.

Mäntyharju perustettiin alkujaan Iittiin kuuluvaksi kappeliksi ja erotettiin omaksi kirkkoherrakunnaksi v. 1593. Seurakunnan vanhin tunnettu, mutta tiedon mukaan järjestykseltään toinen kirkko rakennettiin vuonna 1686. Tämä oli malliltaan ristikirkko, ja ilmeisesti varsin pienikokoinen, koska jo rakentajat moittivat kirkkoa liian pieneksi. Väestönkasvun myötä lisääntyntä tilanahtautta päätettiin vuonna 1775 helpottaa lehterien rakentamisella. Kolmeen kirkon sakaraan valmistuivat lehterit v. 1777. Lehtereiden rakentaminen rasitti kuitenkin kirkon rakenteellista kestokykyä siinä määrin, että käytön todettiin vähitellen aiheuttavan vaaraa. Pikkuvihan rauhansopimuksen seurauksena oli seurakunta jakautunut kahden valtakunnan alueelle, jolloin kirkko uutta rajaa vedettäessä jäi Venäjän puolelle.

Nykyisen kirkon rakentaminen

Suomen sodan seurauksena tapahtunut hallinnollinen yhdentymisen loi luonnollisesti tehostetut edellytykset seurakunnan rakennustoimen kehittämiseksi. Vuonna 1815 herätettiin ajatus uuden kirkon ja tapulin rakentamiseksi. Vuonna 1816 kutsuttiin tunnettu kirkonrakentaja Matti Salonen laatimaan uuden kirkon ja tapulin suunnitelman. Hänen ehdotuksensa suuren kahtamoistyypin kirkon rakentamiseksi lähetettiin samana vuonna keisarillisen senaatin hyväksyttäväksi. Esivallan päätöksellä jätettiin Matti Salosen suunnitelma vahvistamatta ja runsaan vuoden kuluttua rakennuspäätöksestä saapuivat viranomaisten toimesta laaditut uudet suunnitelmat seurakunnan toteutettavaksi.

Uuden suunnitelman laatiminen oli annettu Suomen intendenttikonttorin (vastaa nyk. rakennushallitusta) tehtäväksi. Suunnitelmapiirustukset käsittävät samalle kartongille piirrettynä kaksi vaihtoehtoista ratkaisua, joista toinen esittää pohjakaavaltaan tasavartista ristikirkkoa ja toinen pitkäkirkkoa. Vuonna 1818 laaditun suunnitelman ovat signeeranneet intendentti C. Bassi ja konduktööri A.W. Arppe. Todennäköisesti seurakunnan päätöksellä tuli ristikirkkovaihtoehto

¹ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon korjauspiirustuksia: 1. kuumailmalämmitys 1970 2. maalaustyö 1971 3. sähkötyö 1974 4. LVI-piirustukset 1975 5. vesikaton katteen ja julkisivupellityksen uusiminen 1979. III Ja 8.

valituksi toteuttamisen pohjaksi. Kirkkoon olisi intendenttikonttorin arvion mukaan mahtunut 5950(!) henkeä. Suunnitelmaa toteutettaessa päätettiin jokaista ristikarvaa lyhentää yhden pilarivälin verran, joten kirkon koko ja paikkaluku väheni huomattavasti.

Typistämättömässä laajuudessaan olisi Mäntyharjun kirkko ollut maan (ilmeisesti koko maailman) suurin puukirkko. Supistetussakin koossaan se on todennäköisesti maamme suurin lamasalvosrakenteinen hirsirakennus (Kerimäen "maailman suurin puukirkko" on rakennustavaltaan runkorakenteinen). Nykyisellään lasketaan kirkkoon mahtuvan 2300 henkeä.

Tyylillisesti suunnitelma edustaa ajankohdalle tyypillistä intendenttikonttorin suosimaa melko pelkistettyä uusklassillista tyyliä. Tasavartiseen ristiin perustuva kirkon pohjakaava voi pitää hyvin tavallisena, mutta tässä tapauksessa ratkaisua on sovellettu maassamme ainutlaatuisella tavalla, mikä ainakin osittain perustuu poikkeuksellisen suuren koon asettamiin vaatimuksiin. Kukin ristivarsi on nimittäin hyvin leveä ja jaoltaan kolmilaiivainen. Jotteivät ristikarat paisuisi liian leveiksi ja mitoiltaan suhteettomiksi, on kirkon suunnittelija myös kirkon ulkoisissa rakennusmuodoissa hahmottanut tuon sisäisen kolmijaon. Kussakin sakarassa on keskimäinen osa leveämpi, korkeampi ja pitempi kuin pulpettikattoiset sivuosat. Tähän jäsennöintiin perustuu kirkon omalaatuinen moniosainen muotoratkaisu.

Ristivarret jakavat kolmeen laivaan korkeat, parvia ja sisäkatetta kannattavat pilarimaiset seinämät, joiden etusivua koristavat rikkaasti jäsennöityyn palkistoiheseeseen liittyvät doorilaistyyppiset pilasterit. Sisäkattona on keskilaivoissa tynnyriholvit ja sivulaivoissa tasakatot.

Syyskuussa 1818 tehtiin urakkasopimus uuden kirkon ja tapulin rakentamisesta entisen nimismiehen Petteri Rautiaisen kanssa. Varsinaiset rakennustyöt aloitettiin toukokuussa 1819 Matti Salosen toimiessa rakennusmestarina. Saman vuoden elokuussa oli kellotapuli valmis, mutta kirkon rakentaminen jouduttiin keskeyttämään urakoitsijan varojen puutteen vuoksi talvikaudeksi 1819 - 1820. Rautiaisen kanssa tehdyn uuden sopimuksen turvin voitiin kuitenkin jatkaa niin, että vuoden 1821 alussa saatettiin ilmoittaa kirkon runkotöiden tulleen suoritetuksi. Salonen oli luopunut rakennustöiden keskeytyessä rakennusmestarin tehtävästään, mutta asiapapereista ei käy selville kuka jatkoi hänen työtään.

Urakkasopimuksen ulkopuolelle jääneet sisustusluonteiset tehtävät kuten lattiat, penkit, lehterit, saarnatuoli, alttari ym. annettiin puuseppämestari D. Lindströmin tehtäväksi Puusepät Gustaf ja Samuel Nygren valmistivat ikkunat ja ovet. Nämä työt valmistuivat siten, että tammikuun 27. päivänä vuonna 1822 voitiin kirkossa pitää ensimmäinen jumalanpalvelus. Saman vuoden huhtikuussa seurakunnassa oli piispantarkastus, jolloin kirkko todettiin valmiiksi.

Vastavalmistunut jättikirkko oli paanukattainen vuoraamaton hirsirakennus. Rakennustyössä noudatettiin varsin uskollisesti intendenttikonttorin suunnitelmia lukuun ottamatta mainittua ristikaroiden lyhentämistä. Asiakirjatiedoissa esiintyy maininta harjaristiä korostaneesta pimeästä tornilaitteesta, mitä ei esiinny piirustuksissa. Maalaustöistä ei tässä vaiheessa ole mainintaa. Piirustuksissa ulko-ovien aukot on esitetty pyörökaareen päättyviksi.

Alttaritaulu, kirkon vuoraus ja ulkomaalaukset sekä vuoden 1861 muutokset

Vuonna 1831 kirkko sai varatuomari Berndt Godenhjelmin maalaaman ja syntymäseurakunnalleen lahjoittaman alttaritaulun, joka on ilmeisesti maalattu jo valmiina olleen alttarilaitteen mittasuhteisiin sovittaen.

Vuonna 1838 kirkko ja tapuli vuorattiin ulkopuolisella laudoituksella. Seuraavana vuonna molemmat rakennukset maalattiin ulkopuolelta keltaisella vesivärillä ja sisäänkäyntien edustalle rakennettiin kioiportaot.

Vuonna 1851 kirkon ja tapulin ulkomaalaus uusittiin harmaalla öljyvärillä.

1860-luvulla korvattiin kirkon ja tapulin vesikattojen paanutus kiskotuista päleistä valmistetulla katolla, joka tervattiin. Silloin parannettiin myös kirkon valaistusta avaamalla ristikeskukseen suuri valoaukko, mikä katettiin katonharjojen risteykseen rakennetulla kahdeksankulmaisella ikkunoilla varustetulla lanterniinirakennelmalla. Suunnitelman tähän ilmeisesti varsin aiheelliseen parannukseen on allekirjoittanut intendentti E. Lohrmann vuonna 1861. Suunnitelma käsittää myös ehdotuksen kuorin valaistuksen parantamiseksi siten, että sen molempiin sivuseiniin puhkaistaisiin aukot suoran ikkunavalaistuksen saamiseksi piirustuksissa merkittyjen sivueteisten kautta. Vaikuttaa kuitenkin ilmeiseltä, että asia on tullut etevästi ratkaistuksi jo rakennusvaiheessa jättämällä sivueteiset rakentamatta ja korvaamalla niiden sisäseinien rakenteellinen tehtävä erikoisilla konsoolirakenteilla. Lohrmann on luonnollisesti perustanut työnsä vain intendenttikonttorin piirustusmateriaaliin.

Vuoden 1870 sisämaalaukset ja urkujen hankinta 1876

Vuonna 1870 suoritettiin kirkon sisämaalaukset siten, että holvit ja katot maalattiin liimavärillä valkoisiksi. Lehterinkaitteet, pilarit, kattolistat, ovet ja ikkunat listoitiin sekä penkit maalattiin öljyvärillä viimeistellen pinnat oottraamalla tammenväriin käyttäen eri sävyjä. Yleissävytys oottrauksessa on poikkeuksellisen vaalea. Hirsiseinät maalattiin liimavärillä harmaiksi. Alttarilaitteet ja saarnatuoli olivat valkoiseksi maalatut öljyvärillä. Tästä maalauksenvaiheesta on hyöä näyte säilynyt nykyisen kuorin taustaseinän takaisessa ullakkotilassa. Aikaisemmalta ajalta ei ole löytynyt asiakirjamainintoja sisämaalauksista, mutta tuntuu epätodennäköiseltä, etteikö ainakin osittain sisämaalaukset olisi suoritettu jo varhaisemmin. Täysin mahdottomalta ei tunnu, etteikö oottrauksen pohjana oleva valkoinen öljymaali olisi aikaisemmasta maalauksenvaiheesta, jolloin oottrauskäsittely olisi vain sekundäärinen "muodinmukaistaminen". Oottrauskäsittely suoritetaan säännönmukaisesti sävytetylle pohjalle. Valkoisen värikerroksen alla ei ole havaittavissa varhempaa värikerrosta.

Ensimmäiset urut hankittiin kirkkoon vuonna 1876, jolloin vasta kaikesta päättäen rakennettiin urkulehterikin. Tämän vanhan urun fasadi on säilytetty nykyisen urun osana.

Heti 1900-luvun alussa kirkko varustettiin seitsemällä kamiinalla ja samoihin aikoihin katot päällystettiin galvanoidulla rautapellillä.

Lämmityslaitteiden hankinta ja päätyjen vaakavuoraus

Kamiinat toimitti kokkolalainen Weljekset Friis- yritys, jonka kanssa solmittiin urakkasopimus toukokuussa 1904. Urakoitsija lupautui asettamaan kirkkoon kuusi koristeellisilla suojuslevyillä varustettua rimauunia (mallia 3) ja sakaristoon yhden (mallia 2) sekä kaikki näihin uuneihin kuuluvat vesikatolle asti kaksinkertaiset ja siitä ylöspäin yksinkertaiset savujohtotorvet, kipinäsammuttajat, tuulihatut, kiinnitysraudat seinään, lattia, seinä- ja kattoeristykset muine tarpeineen. Savujohtot kirkon sisällä tuli pronssata, samoin kamiinoiden suojalevyt. Lämmityslaitokset tuli asettaa niin, että ne täyttäsivät

paloturvamääräykset. Urakkaan sisältyi myös vuorauspahvin naulaus välikaton kannatusparruihin ilmatiiveyden parantamiseksi.

Vuonna 1909 kirkon päädyt vuorattiin vaakasuuntaan paneelilaudoilla, joiden alle asennettiin asfalttihuopa. Laudat naulattiin 2" lankanauloilla. Lisäksi neljä päätyikkunaa tehtiin entisten ikkunoiden mallin mukaisesti kolme kertaa maalattuina, parvien lattiat tiivistettiin kirkon eteisten puolelta asfalttihuovalla sekä paneelilaudoilla samalla tavoin kuin päädyt. Entiset listat palautettiin paikoilleen.

Vuoden 1914 korjaussuunnitelmat sekä ulkomaalaus 1926

Lääninarkkitehti Armas Rankka laati Mikkelissä 9.7.1914 päivätyt suunnitelmat ja kustannusarvion "Tarpeelliseksi havaituille korjaustöille Mäntyharjun kirkossa kirkon lämpöpitäväisyyttä varten." Oletettavaa on, että syystä tai toisesta aiottu korjaus ei toteutunut.

Suunnitelmassa koko kirkon välikatto, holvit ja holvien päällystöt olisi tiivistetty alapuolelta asfalttihuovalla ja paneloitu. Myös parvien aluset tuli paneloida. Lanterniini olisi varustettu tuplakattoikkunalla holvin kohdalta. Toteutukseen Rankka esitti 50 m/m T- raudoista tehtyä rautakehikkoa, joka pultattaisiin kulmista läpi ja jonka päälle kattoikkunat asetettaisiin. Koko kirkon alakerran ikkunat lukuun ottamatta suuria päätyikkunoita tuli uusia niiden hataruuden ja lahovaurioiden takia. Samoin kaikki kirkon uloskäyntiovet esitettiin uusittaviksi sekä varustettaviksi laseilla ja vieterisarannoilla sekä ilmapumpuilla.

Koko kirkon holvit ja katot tuli paklata ja maalata kolmesti öljymaalilla, kirkon seinien alaosa tuli varustaa 1,30m korkealla puupaneelilla, joka maalattaisiin. Kirkon seinien yläosien saumat tuli täyttää sahajauhosekaisella laastilla ja seinät maalata patenttivärillä. Koko kirkko ja eteiset tuli varustaa uusilla pontatuista laudoista tehdyillä lattioilla, jotka tehtäisiin korokkeilla entisten lattioiden päälle. Lattioiden väli tuli täyttää turvapehkulla tai sammalilla. Sakariston lattia tuli uusia ja maalata kolmasti öljyvärillä ja koko kirkko varustaa uusilla ajanmukaisilla puupenkeillä.

Kirkon kannatuspylväät ja lehterien etuosat tuli korjata ja maalata öljymaalilla. Koko kirkko oli ulkopuolelta öljymaalattava. Lisäksi sakariston katto kokonaan sekä seinät 1.30 metrin korkeudelta tuli paneloida sekä maalata öljymaalilla. Seinien yläosa tuli peittää kankaalla joka maalattaisiin öljymaalilla.

Keväällä 1926 solmittiin urakkasopimus Paavo Brandtin kanssa Mäntyharjun seurakunnan kirkon ja kellotapulin ulkopuolen maalauksesta. Kirkon ja kellotapulin seinät, ovet ja ikkunat tuli ennen maalaamista raapata hyvin ja sen jälkeen sivellä ohuella pohjamaalilla sekä kitata ja maalata kahteen kertaan. Urakoitsijan tuli käyttää työssä kirkkohallintokunnan määräämiä värejä ja urakkaan kuuluvien töiden tuli olla loppuun suoritettu elokuun 1 päivään mennessä.²

² Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkonrakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1903-1942. III Fda 1.

Rafael Blomstedtin restaurointisuunnitelmat 1929

Laajamittaisen muutostyön kohteeksi joutui Mäntyharjun kirkko vuosina 1929 – 30.

Muutossuunnitelman, mitä asiapapereissa nimitetään restaurointisuunnitelmaksi, laati arkkitehti Rafael Blomstedt. Suunnitelman mukaisesti rakennettiin uusi kuorin taustaseinä pilarivälin verran kuorisakaran tilaa lyhentäen. Kuorin viereen lehterin alle rakennettiin uusi sakaristo ja vastaavasti vihki- ja kastekappeli vastakkaiselle puolelle. Uudet seinät rakennettiin peittämättömästä hirrestä. Uuden kuoriseinän taakse jäänyt entinen alttaritila yhdistettiin entiseen sakaristoon ja syntynyt avara huonetila sisustettiin seurakuntasaliksi. Ikkunoita uusittiin niitä samalla suurentaen ja ovet uusittiin. Penkistöt ja kuorin sisustus uusittiin kokonaisuudessaan. Saarnatuolin balusterikaiteinen kierreporras purettiin ja uusittiin kiertosuuntaa muuttaen suorataitteiseksi ja umpikaiteiseksi peittäen samalla itse saarnatuolin peilikaide vanerilla. Holvit vuorattiin kapealla laudoituksella ja lanterniiniin rakennettiin lasinen välipohja. Kirkko maalattiin sisältä uudelleen käyttäen pilareissa ja peilipinnoissa runsaasti marmorointia. Hirsipinnat maalattiin harmaiksi muuttaen jossain määrin aikaisempaa vivahdusta. Holvisto säilytettiin vaaleamman harmaaksi. Kirkko varustettiin sähkövalaistuksella ja sinne hankittiin useita messinkisiä sähkökruunuja. Seurakuntasali ja sakaristo varustettiin keskuslämmityksellä, mutta kirkkosali jätettiin kamiinalämmityksen varaan.

Kivijalassa korjattiin sokkelin ja saumoituksen vialliset kohdat. Uudet, seurakuntasaliin ja sakaristoon johtavat portaot esitettiin rakennettaviksi karkeaksi hakatusta graniitista. Harmaakiviperustus tuli tehdä vähintään 1,2 m syväksi. Askelet ja tasot tuli kallistaa 1:100 ulospäin. Portaisiin tehtiin Blomstedtin suunnittelemat takorautaiset kaiteet. Seurakuntasalin aikaansaamiseksi purettiin silloinen sakariston ja kirkon välinen seinä sakariston sisäkatoon korkeuteen ja uusi hirsiseinä rakennettiin käyttämällä revityn seinän aineita sekä tarvittavaa määrä uusia hirsiiä. Vanhan seinän yläosaa kannattamaan tuli sovittaa kaksi puupilaria perustuksineen. Uusi seinä tuli varustaa seurakuntasalin puoleisella sivulla kahdella sidepuulla. Uusi Blomstedtin suunnittelema alttari rakennettiin uutta seinää vastaan, jolloin kuori siirtyi lähemmäksi kirkon keskustaa. Kuorin sivuseinät muodostuivat umpeen rakennetuista, lähinnä alttaria sijaitsevista lehterien alapuolisista sivuaukoista, joiden taakse muodostuivat kuorin pohjoispuolelle uusi tilava sakaristo ja eteläpuolelle pieni vihkimä- ja kastekappeli. Kuorin sivuseiniin tehtiin sakastista ja vihkimäkappelista kuoriin uudet ovet, jotka tehtiin kokonaan, koristeellisesti käsiteltyinä, himmeästä lasista. Näin kuoriin saatiin sekundääristä lisävaloa. Altтарin yläpuolelle tehtiin vanhan mallin mukainen puolipyöreän muotoinen ikkuna.

Seurakuntasalin laajennuksen päälle suunniteltiin rakennettavaksi välipohja täytteineen, mahdollisimman samoista aineista kuin muualla vanhassa sakaristossa. Vanhan välipohjan täytettä esitettiin uusittavaksi tarpeen mukaan ja uuteen osaan pantavaksi täytettä 20 cm:n paksuudelta. Täytepohjaan tuli kiinnittää pinkopahvi täyteen alustaksi.

Seurakuntasaliin, eteisiin, sakaristoon ja vihkikappeliin esitettiin tehtäviksi uudet lattiat siten, että vanhat lattiat peitettäisiin ensin asfalttihuovalla ja 4 mm Ensokartongilla, jonka päälle naulattaisiin uudet pontatut permantolankut kooltaan 1½" x 5".

Seurakuntasalin, pienten eteisten, sakariston ja vihkikappelin kattojen laudoitus tuli tehdä kooltaan ¾" x 4" sileäpontatuista, höyläämättömistä laudoista. Kattolistat tuli uusia kaikkiin huoneisiin Blomstedtin suunnitelmien mukaan.

Kirkkosalissa tuli "päästää kaikki penkit irti" ja korottaa uuden kuorin lattia silloisen kuorin permannon tasalle. Kirkon vanha permanto tuli vaaita ja mikäli se havaittaisiin vinoksi, tuli se tasoittaa. Vanhalle lattialle tuli kiinnittää tervahuopa sekä 4 mm paksuinen Ensokartongi ja sen päälle uusi lattia 1½" höylätyistä ja pontatuista lankuista. Permanto penkkien alla kirkossa tehtiin käytäviä 12 cm korkeammaksi. Penkkien alla olevan uuden lattian ja vanhalle permannelle kiinnitetyn Ensokartongin väli tuli täyttää huolellisesti kuivilla sahajauhoilla.

Kirkon vanhasta katosta tuli poistaa ne listat, jotka olivat uutta paneelausta kiinnitettäessä esteeksi. Vanhaan kattoon tuli kiinnittää ensin huolellisesti 4mm Ensokartongi ja sen päälle tuli naulata 2" ohuilla lankanauhoilla piilonaulauksena uusi paneelaus ¾" x 4" sileäpontatuilla, höyläämättömillä laudoilla. Ellei höyläämättömiä, sileäpontattuja lautoja ollut saatavilla, oli kattoon erikseen tilattava ponttaus, jossa kielen toinen sivu olisi hieman viistetty, jolloin lautojen kiinnitys kaarimuotoon kävisi helpommaksi. Holvien risteyksissä oli tarkasti pidettävä silmällä, että holvien leikkaussärmät tulisivat puhtaiksi ja suoriksi.

Urkulehteri tuli laajentaa piirustusten mukaisesti lisäten sen alle tukipylväitä perustuksineen. Jatketun lehterin lattia tuli tehdä samoista aineista ja samaan tapaan kuin vanha osa. Alakatto tuli paneelata samalla tavoin kuin muut lehterit. Uusi rintamus suunniteltiin tehtäväksi samantapaiseksi kuin muissa lehtereissä.

Uudet ovet ja sisäikkunat tuli tehdä erikoispiirustuksen mukaan. Ikkunat tuli varustaa pitkäsulkijoilla ja ovet painikkeilla ja lukkoilla. Vanhat ulkopuitteet tuli tarvittaessa korjata ja tehdä karmeihin sisäpuitteiden sovittamisesta aiheutuvat muutokset. Puitteet tuli lasittaa kotimaisella ns. kirkkolasilla ja ne tuli kitata huolellisesti.

Vanhat, ilmeisesti alkuperäiset tai viimeistään vuodelta 1862 olevat alttari taulukehyksineen sekä alttarikaide purettiin ja uudet tehtiin Blomstedtin suunnitelmien mukaisesti. Altтарin polvistumispenkki ja päällystyksi tuli päällystää tiheänukkaisella punaisella sametilla.

Saarnatuoliin johtavat portaat tuli purkaa ja uudet rakentaa erikoispiirustuksen mukaan. Kirkkosali varustettiin uusilla Blomstedtin suunnittelemissa penkeillä ja ne kiinnitettiin kulmarauodoilla lattiaan. Sivulehtereiden penkit jätettiin ennalleen, mutta laajennetulle urkulehterille Blomstedt suunnitteli uudet penkit nostettavine istuimineen kuoroa varten.

Seurakuntasaliin esitettiin rakennettavaksi kateederi erikoispiirustuksen mukaan. Seurakuntasalin eteisiin ja sakariston sekä vihkimäkappelin vaatekomeroihin esitettiin

vaatenaulakoita hattuhyllyineen. Sakastin tuulikaapin viereiseen komeroon Blomstedt esitti ilmaklosettia tarpeellisine tuuletusjohtoineen.

Katon torniaukon alareunaan sovitettiin lämmöneristyssyistä rautapuitteiden varaan tukeutuva vaakasuora ikkuna.

Kirkko esitettiin edelleen lämmitettäväksi olemassa olevilla kamiinoilla uuneilla, jotka tuli kaikkine osineen saattaa asianmukaiseen kuntoon. Sen sijaan sakastin, seurakuntasalin ja vihkimäkappelin lämmittämiseksi esitettiin "Narag Classic" lämmityslaitosta, jota varten tarvittava pannu sovitettaisiin sakariston tuuliaukon viereiseen päällysvaatekomeroon. Pannun alusta perustuksineen tuli tehdä betonista, asentaa luukun eteen permantopelti ja vuorata ympäröivät seinät pellillä. Savujohto tuli tehdä kaksinkertaisesta levyputkesta, sisäpuolinen putki vuorata ulkoa ja ulkopuolinen putki sisältä asbestihuovalla ja väli (8-10 cm) täyttää tiiviiksi pakatulla solubetonijauheella. Sisä- ja ulkokaton lävistämiskohdissa tuli johto lisäksi eristää kaksinkertaisella asbestihuovalla.

Kirkon, eteisten, porrashuoneiden ja seurakuntasalin vanhat seinäpinnat sekä pilarien ja lehterien pinnat ja lehterien vanhat penkit, eteisten katot, lehterien alakatot sekä kaikki ennestään maalatut ikkunat ja ovet, samoin kuin kaikki lehtereille johtavat portaat tuli raapata ja harjata pölystä vapaaksi, pohjustaa ja kitata sekä maalata kahteen kertaan öljymaalilla ja portaat lisäksi vielä lakata. Seinäpintojen ynnä muiden pintojen viimeinen maalaus tuli kirkossa ja seurakuntasalissa suorittaa ns. "Pall-Point" - taikka muulla samanveroisella himmeällä öljyvärillä. Lehterien rintamiin suunniteltiin tehtäväksi yksinkertaista viivakoristelua sekä marmorointia.

Kuorin ja seurakuntasalin uudet hirsiseinät sekä uudet seinäpinnat eteisessä, tuulikaapeissa ja komeroissa tuli spriiilakata, osittain pohjustaa, öljykitata tai osittain kerran tasoittaa ja maalata kahteen kertaan. Seurakuntasalin alapaneeli sekä kaikki uudet lankkuseinät, kaikki uudet ovet ja ikkunat sekä uudet penkit kirkossa ja urkulehterillä tuli spriiilakata, pohjustaa osittain, tasoittaa kerran osittain ja kerran kokonaan, hioen maalata ja sen jälkeen maalata kahteen kertaan. Samalla tavalla tulisi käsitellä penkkien päätylaudat ja rintamat, sekä alttari ja alttarikaide, mutta niissä maalaus tuli tehdä laseerivärillä ja niitä suunniteltiin marmoroitaviksi. Kaikki lattiat, lukuun ottamatta suurten eteisten ja kirkkosalin lattiaita tuli kitata, öljytä, laseerata ja lakeerata tummiksi, jalkalistat tuli käsitellä peittovärillä. Kirkon ja suurten eteisten permannot tuli maalata kuten seurakuntasalin uudet hirsiseinät ja lakata. Kirkon uusi katto tuli maalata kalkki- tai liimavärillä.³

Suoritettu restaurointi tapahtui 1920-luvulla vallinneen jälkiklassismin tyyliin...Kuorivarren tilan lyhentämisellä pyrittiin ilmeisesti näkyvyyden parantamiseen poikkivarsista alttaritilaan. Sama peruste lienee myös saarnatuolin porrasmuutoksella. Valitettavasti muutoksella suljettiin kuoritila suoralta sivuvalolta, joten päivänvalolla alttaritila jää pimementoon. Asiaa ei paljoa parantanut sivutilojen osittainen avaaminen lasiseinin kuoritilaan sekundäärivalon saamiseksi. Erityisesti on syytä mainita koristetaiteilijoiden Eklundin ja Hongellin restaurointityön yhteydessä suorittama lehtereiden kaiteiden korkealuokkainen maalauskoristelu, mikä tapahtui rovasti Kaarle

³ Suomen Arkkitehtuurimuseo, arkkitehti Rafael Blomstedtin Mäntyharjun kirkkoa koskeva piirustusaineisto

Petrellin lahjoituksena kirkolleen. Todennäköisesti samat taiteilijat ovat suorittaneet myös penkistön peiliosien marmorointityön.

Blomstedtin suunnitelma noudatti osittain lääninarkkitehti Armas Rankan ainakin pääosin toteutumatta jäänyttä edellä selostettua työselitystä vuodelta 1914.

Kirkon sähköiset kruunut ja ilmeisesti myös muut valaisimet toimitti Osakeyhtiö Taito/Taidetakomo ja pronsivalimo.⁴

Uudet urut 1935, maalaustyöt 1937 ja Yrjö Sadeniemen suunnitelmat 1942

Vuonna 1935 hankittiin kirkkoon uudet urut käyttäen hyväksi vanhan urun fasadia.

1.8.1937 solmittiin työsopimus Mäntyharjun seurakunnan ja urakoitsija Viljo Vesalaisen kanssa kirkon ja kellotapulin kattojen, ikkunoiden ja ovien maalaustöiden suorittamisessa. Töiden oli oltava valmiita 31.8.1937 mennessä.⁵

Kirkon ulko-ovet uusittiin ylitirehtööri Yrjö Sadeniemen vuonna 1942 laatimien suunnitelmien mukaisesti lasiruuduin varustettuina eteistilojen oltua siihen asti täysin pimeät. Samassa yhteydessä rakennettiin myös Sadeniemen suunnitelman mukaisesti kirkon sisäpuolisten pääovien yhteyteen tuulikaapit eteistilan puolelle.

Sadenniemi perusteli tuulikaappien rakentamista sekä ovien uusimista lasiovina sillä, että kirkon silloiset ulko-ovet olivat vuodelta 1822, 120 vuoden ikäiset. Ne olivat umpinaiset ja suuruudeltaan 2,24 x 3,30, eikä eteisissä ollut ikkunoita. Tämän vuoksi oli kirkonmenojen aikana pakko pitää ovia avattuina, jolloin eteisen lämpötila laski talvella melkein yhtä alas kuin ulkonakin. Kun kirkkoväki kulki kirkkoon kolmen usein yhtä aikaa avoimen pääoven kautta, kävi kylmä viima ristivetona läpi kirkon alentaen sen lämpöä.⁶

Vuoden 1955 ulkomaalaus, uudet urut 1962, korjaus- ja muutostöitä 1966 ja 1967

Vuonna 1955 kirkon ja tapulin ulkoseinät maalattiin arkkitehti Paavo Riihimäen ehdotuksen mukaisesti keltaisiksi ja listaosat valkoisiksi öljyvärillä. Kirkon katto maalattiin mustaksi. Säilytyksellä pyrittiin palauttamaan niiden ulkoasu alkuperäistä vastaavaksi. Tässä vaiheessa ne olivat seinäpinnoiltaan ruskeankellertävät punertavaruskein listoin ja katot olivat punaiset jonkun, ilmeisesti vuosisadan alkupuolella tapahtuneen ulkomaalauksen jäljiltä.

Kirkkoon valmistui uudet, Kangasalan urkutehtaalla valmistetut urut vuonna 1962. Samassa yhteydessä lisättiin urkuparven valaistusta, sinne hankittiin uudet tuolit ja muutettiin penkkien sijoitusta.

Tapuli syttyi salaman iskusta tuleen 07.07.1966, mikä vaurioitti kirkon äänentoistolaitteita.

⁴ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkonrakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1903-1942. III Fda 1.

⁵ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkonrakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1903-1942. III Fda 1.

⁶ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkonrakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1903-1942. III Fda 1.

Vuonna 1967 Kirkon katto ja vesirännit syöksytorvineen päätettiin korjauttaa peltisepillä Vesalainen ja Pasonen. Kirkon ikkunat päätettiin maalauttaa ja kirkkovene tervata.⁷

Ilmalämmityslaitos 1970 ja ulkomaalaus 1971

Vuonna 1970 kirkko varustettiin ilmalämmityslaitoksella muuttaen kuorin vieressä oleva kastekappeli lämpökeskukseksi. Lämminilmakanavat johdettiin myös sakaristoon ja seurakuntasaliin. Kamiinat purettiin.

Vuonna 1971 suoritettiin kirkon ja tapulin ulkomaalauksen uusinta arkkitehti Ensi Louhiluodon säilytysuunnitelman mukaisesti noudattaen periaatteessa vuoden 1955 ulkomaalauksen linjaa. Nyt tuli myös tapulin katto maalatuksi mustaksi.

Mäntyharjun seurakunta pyysi 22.4.1971 urakkatarjousta kirkon ja kellotapulin maalaustyöstä Louhiluodon maalaustyöselityksen mukaisesti kahdella tavalla laskettuna: joko kertaalleen tai kahteen kertaan Öljy-Teholla maalattuna. Katot varusteineen maalattiin työselityksen mukaan Kirjolla, savupiippujen betoni- ja Kahitiilipinnat ulkolateksilla ja betoniset ulkoportaat epoksireaktiolakalla. Urakkatarjouksessa oli maininta, että kirkon ikkunoita saadaan käyttää telineiden tukemiseen. Urakkasopimus solmittiin Maalausliike Kiukas, Riikonen & Vuorinen kanssa. Maalattavat vanhat pinnat pestiin työselityksen mukaan lipeällä tai vanha maali poistettiin kokonaan maalinpoistoaineella. Erikseen tehtävän sähkösuunnitelman mukaan suunniteltiin syöksytorvia ja jään kerääntymiselle alttiita sisäjiirejä varustettaviksi sähkölämmityskaapeleilla.

Arkkitehti Louhiluoto on ansiokkaasti kirjannut työselitykseen paitsi uudet, myös silloiset värisävyt⁸:

Ulkomaalaus 1971, värisävyt

Kohde	Sävy	ent. sävy
Kirkon ja tapulin seinät	ONSA 653-2	JOKER 611-10
Ikkunat, vuorilaudat, räystäät	Maal. valk.	valkeat
Kirkon ovet	JOKER 624	"YKI 294"
Kellotapulin ovet	JOKER 624	"TEHO 386"
Kirkon katto	musta	musta
Tapulin katto	musta	"ruosteen punainen"
Sokkelit	SAKU 597	-
Portaiden teräskaitteet	musta	hopea
Teräsportaat seinillä	seinän väri	-
Teräsrakenteet katolla	musta	musta

⁷ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon korjauspiirustuksia: 1. kuumailmalämmitys 1970 2. maalaustyö 1971 3. sähkötyö 1974 4. LVI-piirustukset 1975 5. vesikaton katteen ja julkisivupellityksen uusiminen 1979. III Ja 8.

⁸ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon korjauspiirustuksia: 1. kuumailmalämmitys 1970 2. maalaustyö 1971 3. sähkötyö 1974 4. LVI-piirustukset 1975 5. vesikaton katteen ja julkisivupellityksen uusiminen 1979. III Ja 8.

Kirkon restaurointi 1974

28.5.1974 tehdyllä sopimuksella Mäntyharjun seurakunta antoi kirkon sisäkorjauksen suunnittelun arkkitehti Heikki Havaksen tehtäväksi yhteistyössä sähköinsinööri Risto Mäenpään kanssa. Havaksen mukaan Mäntyharjun kirkko oli tuolloin ulkoasultaan moitteettomassa kunnossa. Sisäasu oli pääpiirteiltään vuoden 1930 korjaustöiden jäljiltä ja vaikutti jo melko rapistuneelta vaikkakin rakenteelliselta peruskunnoltaan suhteellisen hyväkuntoiselta.

Vuoden 1974 korjaussuunnitelmissa esitetyillä toimenpiteillä pyrittiin kirkko saattamaan Havaksen mukaan ”arkkitehtonisesti, teknillisesti ja toiminnallisesti mahdollisimman moitteettomaan kuntoon ottaen huomioon tarkoituksenmukaisuuden ja taloudellisten näkökohtien asettamat edellytykset.”

Suunnitelmissa esitettyjen toimenpiteiden lähtökohtana oli teknillinen rappeutuneisuus ja vanhentuneisuus tai kirkon käyttöön liittyvä haitta. Esitetyissä ratkaisussa pyrittiin ottamaan huomioon seurakunnallisen palvelun ohella kirkon rakennus- ja kulttuurihistorialliset peruspiirteet, joiden lähtökohtana oli silloisen rakenteellisen tilanteen kehittäminen.

Mäntyharjun seurakunta toimi työssä rakennuttajana ja työtä valvovaan rakennustoimikuntaan kuuluivat seuraavat henkilöt: kirkkohallintokunnan jäsenet varatuomari Otto Lamponen (pj), sähköasentaja Viljo Kanninen, tarkastaja Viljo Laine, toimitusjohtaja Kaarlo Salmenkivi, kirkkovaltuuston jäsenet Eila Koskimäki ja Kauko Keränen sekä asiantuntijana insinööri Jaakko Mäkelä. Lisäksi on asiakirjaan käsin kirjoitettu: ja asessori Pertti Mäkeläinen ja opettaja Kalevi Pätynen.

Koska kirkon lämmitysjärjestelmä hiljattain asennettuine ilmalämmityslaitteineen toimi tyydyttävästi eikä vaatinut parannustoimenpiteitä, ei siihen puututtu korjauksessa. Sen sijaan käytöstä poistetun seurakuntasalin keskuslämmityslaitoksen rakenteet voitiin purkaa – tai jättää paikoilleen mahdollista myöhempää tarvetta varten. Ristikeskuksen kohdalla sijaitsevan valaistustornin eli lanterniinin ja kirkon välinen lasivälipohja tukikehyksineen purettiin. Havas piti lasikatosta ulkonäöllisesti epäedullisena ja sen puhtaanapitoa erittäin hankalana.

Laterniinin seinien rakenteellinen lämmöneristyskyky esitettiin suunnitelmassa tarkistettavaksi ja tarvittaessa parannettavaksi kirkon ullakkotilasta käsin paikalla annettavien ohjeiden mukaisesti. Katon lämmöneristyö esitettiin suoritettavaksi rakenteiden edellyttämällä tavalla lanterniinin ullakkotilaan avattavan luukun kautta. Havas esitti myös, että tilan riittävään tuulettumiseen oli kiinnitettävä huomiota. Lanterniinin ikkunat esitettiin uusittaviksi säilyttäen niiden ruutujako ja mahdollisuuksien mukaan rakennesuhteet. Ikkunat tuli lasittaa kaksinkertaisin lämpölasiruuduin ja heloittaa tukevin saranoin ja kiinnityssalvoin ulosaukeaviksi sekä tilkitä erittäin huolellisesti. Näin ikkunoiden huolto voitaisiin suorittaa ulkokatoilta käsin.

Pohjatasen penkistöjen taustoista poistettiin yksi penkkirivi pohjakorokkeineen. Taustapeilein varustetut takimmaisat penkkirivit siirrettiin yksi riviväli eteenpäin. Lattiat ja taustapeilit paikattiin. Saarnatuolin kohdalta purettiin kaksi lyhyttä penkkiriviä pohjakorokkeineen ja suoritettiin tarvittavat paikkaukset. Urkulehterin pylväiden kohdalta purettiin lyhyet penkinpalat. Penkkien poistoilla parannettiin liikkumismahdollisuuksia kirkossa. Poistettujen kamiinoiden kohdille jääneet aukot penkkirivistöissä täydennettiin muualta poistetuilla penkeillä.

Saarnatuolin vaneriverhous tuli poistaa ja paljastaa sen alkuperäinen koristeellinen peilirakenne. Saarnatuolin portaan alin taite esitettiin oikaistavaksi säilyttäen portaan kaidemalli. Havaksen mukaan saarnatuolin peilirakenne vaikutti varsin mielenkiintoiselta ja oli ilmeistä, että se oli säilynyt ehjänä verhouksen alla. Syytä peilirakenteen peittämiseen ei hänen mielestään voinut pitää aiheellisena. Hänen mukaansa portaan ruman taitteisuuden voi otaksua johtuneen paikalla aikaisemmin sijainneesta kamiinasta. Sivulehtereille välieteisistä johtavista aukoista poistettiin levypeitteet ja ne esitettiin suojattaviksi oviverhoin ohjeiden mukaan.

Kuorilehtereiden lautaseinämät esitettiin purettaviksi ja niiden kohdille esitettiin rakennettaviksi kaiteet erikoisohjeiden mukaan.

Urkuparven lattia esitettiin päällystettäväksi neulehuopamatolla, jonka alusta tasattaisiin lastulevypeitteellä. Alttarikaiteen sisäpuolinen osa tuli päällystää korkealuokkaisella kokolattiamatolla. Tarvittaessa alusta tuli tasata lastulevypeitteellä. Kuorin lasiseinät purettiin ja aukot täytettiin hirsirakentein. Vihkiryijyn takana ollut ovi paikattiin ja se tuli siirtää sakariston oveksi lähemmin osoitettuun paikkaan. Aukko vihkiryijyn takana täytettiin lautarakenteella.

Vuoden 1929 korjauksen yhteydessä rakennettujen hirsiseinien saumat ja halkeamat esitettiin täytettäväksi kuivasta havupuusta tehdyin kiila- ja täytelistoin sekä saumakittauksin. Täten käsitellyt hirsipinnat tuli peittää liimatulla lasikuituhuovalla. Ennen esitetyn työn laajamittaista suorittamista on työtavasta suoritettava kokeilu. Nähtävästi lasikuituhuopaa ei kuitenkaan hirsipintoihin asennettu.

Toimenpiteellä pyrittiin Havaksen mukaan *"korjaamaan heikohkon hirsityön epäedullista vaikutusta muuten komearakenteisen kirkon tärkeimmässä osassa. Vanhojen valtakonsolien hirsirungon havaittavia jälkiä alttariseinän yläosassa ja suoritettavia aukkojen paikkauksia voitiin heikosti korostaa työn suorituksen yhteydessä annettavien ohjeiden ja suoritettavien kokeilujen mukaisesti."*

Seurakuntasalin seinät tuli vuorata 16 mm lastulevypeitteellä sileäksi puskusaumoin lattiasta kattoon käyttäen tarvittaessa oikaisurimoitusta alustana. Lämmöneristyksen parantamista tuli tutkia työn yhteydessä. Ovien ja ikkunoiden vuorilaudat tuli irrottaa ja kiinnittää ne uuteen pintaan.

Kattolaudoituksen kunto tuli tutkia. Tarvittaessa katto tuli vuorata paneelilaudoituksella, jolloin kuitulevypäällyste voitaisiin jättää vuorauksen alle.

Alttaritaulu tuli konservoida Kansallismuseon taidekonservaattorin hyväksymällä tavalla konservaattori Ulla Kiljusen laatiman suunnitelman mukaisesti ja hänen toimestaan ateljeetyönä.

Sähkölaitteiden suojaksi tuli seurakuntasalin sivueteisiin ja sakaristoon rakentaa puurakenteiset kiinteät komerot.

Seurakuntasalin peräseinälle rakennettiin koko seinän mittainen kiinteä komerorakennelma, johon tuli tilat varusteet muun muassa siivousvälineille, ehtoollisym. välineiden pesulle sekä albojen säilytykselle.

Kirkon halkolaatikot purettiin ja kamiinoiden suojapellit poistettiin. Sakariston vanha sähkökomero purettiin. Ehtoollisen jakeluun liittyvä pikarihyllystö alttarikaiteen yhteydessä uusittiin erikoissuunnitelman mukaan. Lisäksi virsinumerotaulut tuli uusia isommiksi, seppelekoukut uusia erikoissuunnitelman mukaisesti, uudet virsikirjatelineet hankkia annettujen ohjeiden mukaisesti ja seurakuntasaliin hankkia uudet irtokalusteet.

Kirkon pohjoissakaran ulkoportaan tasanteelle tuli suunnitelman mukaan rakentaa uusi puurakenteinen luiska ja kirkon kulkuteitä parantaa korkeiden kynnysten kohdilla kiilamaisin luiskin tai poistamalla kynnykset reitiltä, jolloin ovien alareunat täytettäisiin lisäkappaleella.

Kirkon pääkäytävän ulkoportaan rikkoontunut ylätasanteen betonipeite tuli poistaa ja pinta päällystää porraskiveystä vastaavin kivilaatoin tai vaihtoehtoisesti pesubetonisella teräsverkkolaatalla. Kirkon kaikki maalattavat sisäpinnat tuli käsitellä erikoistyöselityksen mukaisesti, jossa myös esitettiin yksityiskohtaisesti ohjeellinen sävytysuunnitelma. Yleispiirteinen väriohjelma oli Havaksen mukaan seuraava: *"holvit ja katot sekä lanterniin seinät himmeä valkoinen, hirsiseinät himmeä harmaa, pilasterin taustaseinät ja lehterien palkistot puolihimmeä vaaleanharmaa, pilasterit palkistoiheen puolikiiltävä valkoinen, lehterien kehykset ja penkistöt peilipintoja lukuun ottamatta kiiltävä valkoinen, ovet ja ikkunat kehyksineen puolikiiltävä helmenharmaa, lattiat puolikiiltävä punertavan ruskea. Lehterinkaiteiden ja penkistöjen peilipinnat tuli korjata ja konservoida samoin kuin kuorikalusteet. Saarnatuolin väritys tuli entistää ja sopeuttaa portaan sävytys siihen."*⁹

Uudelleen maalattavista pinnoista ohjeistettiin poistamaan huolellisesti kaikki irtoava maali sekä vanhat kittaukset. Irtautumiselle alttiit vanhat öljy- tai lakkamaalikerrokset tuli kaapia, polttokaapia tai konehioa. Liimaväripinnoista tuli poistaa vanha maali pesemällä. Havas totesi, että väri hilseili suurimmalta osilta pintoja niin pahoin, että väri jouduttiin poistamaan kauttaaltaan. Pilareissa oli aiemmin käytetty Havaksen mukaan liimaväriä ja liimakittausta. Samoin hänen mukaansa hirsiseinät oli maalattu jollakin patenttimaalilla, mikä ei ollut lainkaan hilseillyt. Eteisten hirsipinnoissa sen sijaan ilmeni hilseilyä. Holveissa ja katoissa ilmeni hilseilyä ja vuotojälkiä.

⁹Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon korjauspiirustuksia: 1. kuumailmalämmitys 1970 2. maalaustyö 1971 3. sähkötyö 1974 4. LVI-piirustukset 1975 5. vesikaton katteen ja julkisivupellityksen uusiminen 1979. III Ja 8.

Penkeissä maali kuoriutui osittain, mutta päädyt ja fasadit peilimarmorointeinen olivat melko hyvässä kunnossa. Ovissa ja ikkunoissa ilmeni hilseilyä. Lehtereiden koristemaalauksissa ilmeni pahaa hilseilyä, kuorin kalusteet puolestaan vaikuttivat suhteellisen hyväkuntoisilta. Lattioiden maalli vaikutti kiinteältä.

Kiinteät öljyväri- ja lakkapinnat – konservoitavia pintoja lukuun ottamatta – esitettiin käsiteltäviksi pesusooda- tai ammoniakkiliuoksella. Puurakenteiden halkeamat määrättiin täytettäväksi puukitillä, isohkot halkeamat sidottavaksi liimatulla lasikuituhuovalla. Kuoriosan taustaseinän hirsisaumat ja isot halkeamat esitettiin täytettäväksi kuivalla mäntypuulla käyttäen kuumaa liimaa paikkausten kiinnittämiseen. Kittauksen jälkeen koko pinta taustaseinän osalta ohjeistettiin peittämään liimatulla lasikuituhuovalla käyttäen HERNIA-kangasliimaa.

Seurakuntasalin seinien lastulevyverhouksen saumat tuli kitata ja peittää lasikuituhuovalla sekä maalata Joker-lateksimaalilla. Kirkkosalin sisäpintojen maalina käytettiin Walk-himmeä, mikä Seppo Ilomäen mukaan on vanha Winter-maalitehtaan tuote, jonka kaupallisena nimenä on ollut myös Valk. Maalityyppi on ollut tiivis vatkos- tai alkydimaali. Pohjustus tehtiin joko JEHU-pohjamaalilla tai Pitopohjalla. Poikkeuksena olivat pilastereiden ja pylväiden rungot, ovet ja ikkunat listoineen sekä porraskaiteet, jotka esitettiin maalattaviksi sinkkivalkoisöljymaalilla, sekä pilastereiden ja pylväiden profiilit, kattolista, lehterinkaiteiden kehykset, penkit (peilimaalauksia lukuun ottamatta), saarnastuoli, urut ja konsolit, joihin työselityksen mukaan tuli käyttää Pesto-lakkamaalia. Lattioihin ja portaisiin työselityksessä esitettiin Permo-lattiamaalaa, kuorin parkettilattiaan Miranol-yleislakkaa, Kuorilehtereiden lattioita ei esitetty maalattaviksi.

Lehtereiden koristemaalaukset, kuorin kalusteet ja penkistöjen peilimarmoroinnit tuli konservoida erikoisohjeiden mukaisesti. Silloiset väripinnat tuli mahdollisuuksien mukaan säilyttää tai uusia ne vanhan mallin mukaisesti. Aikaisemmin kullatut pinnat tuli korjata tai uusia erikoisohjeiden mukaisesti.

*Havaksen mukaan: "Kirkon rakentamisajan yleisiä värityisperiaatteita noudattaen, arkkitehtonista rakenteellisuutta ja tilanjäsentelyä korostaen, pyritään maalaustyöllä saavuttamaan makuvaihteluista mahdollisimman riippumaton ja 'kaunis' lopputulos. Myöhemmin tapahtuneet muutokset pyritään sopeuttamaan kokonaisuuteen niiden oleelliset väritystekijät säilyttäen. Vasta työn aikana suoritettavien kokeilujen perusteella on mahdollista määrittellä täsmällisesti lopulliset värisävyt. Maalaustarvikkeiden valinnassa ja työn suorituksessa on pyrittävä toteuttamaan nykyajan parhaita teknillisiä mahdollisuuksia."*¹⁰

Katon uusiminen kuparista 1979 ja ulkomaalaus 1991

Kouvolan peltitakomo (KOPETA) teki Kouvolassa 30.3.1979 päivätyn tarjouksen Mäntyharjun kirkon kattamisesta kuparipellillä. Tarjous sisälsi kaksi vaihtoehtoa:

¹⁰ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon korjauspiirustuksia: 1. kuumailmalämmitys 1970 2. maalaustyö 1971 3. sähkötyö 1974 4. LVI-piirustukset 1975 5. vesikaton katteen ja julkisivupellityksen uusiminen 1979. III ja 8.

kattamisen osittaisin riippukouruin sekä kokonaan jalkarännein. Näistä tarjouksen allekirjoittanut Matti Savola suositti jälkimmäistä, jolloin säästyttäisiin suurilta räystäsoikaisuilta ja vältyttäisiin osalta telineitä. Katon suunnittelijana toimi Pekka Tenhunen. Piirustukset on päivätty 17.3.1979. Urakkasopimus solmittiin Kouvolan peltitakomon kanssa

Kirkon ja tapulin maalaustöistä tehtiin tarjouspyyntökysely huhtikuussa 1991. Korjaus- ja maalaustyöselityksen teki rakennusasiaintoimisto Luotonen & Takala Oy ja se on päivätty Mäntyharjulla 12.3.1991. Työselityksen mukaan julkisivu oli maalattu aiemmin vuosina 1955 ja 1971. Lisäksi vuorauksen lahovaurioita oli korjattu vuonna 1984, vesikate uusittu 1979 ja lattiasienivaurio korjattu vuonna 1980.

Vuoden 1991 maalausselityksessä todettiin, että tuolloin maalipinnoissa esiintyi eriasteisia halkeamia ja maalihilseilyjä. Pahimmat vauriot esiintyivät etelä- ja länsiseinillä sekä niissä sisänurkissa, joissa vesi pääsi kastelemaan räystäään ja nurkan seinäautoja. Ikkunat, räystäsrakenteet, vaakalistat ja -laudat olivat paikoin niin huonokuntoisia, että ne tuli korjata ennen vaurioita. Räystä- ja vuorilautoja oli jo tuolloin paikoin uusittu.¹¹ Julkisivun korjaukset esitettiin tehtäväksi kuusipuusta. Huonokuntoiset lohkeavat maalipinnat etelä- ja länsiseinillä sekä vesivaurioituneissa räystäsrakenteissa ohjeistettiin poistettavaksi kokonaan Rapidone-maalipoistoaineella. Pohjoisen- ja idänpuoleisilla seinillä saatettiin tyytyä mekaaniseen puhdistukseen kuitenkin siten, ettei puun pinta vaurioituisi. Kemiallinen maalinpoisto voitiin korvata hiekkapuhallusta vastaavalla hankaavaa ainetta ja korkeaa ilmanpainetta käyttävällä menetelmällä tai mekaanisella puhdistuksella. Tämä edellytti tarkkaa erittelyä menetelmästä. Hiekkapuhalluksen koepaikat (3 kpl) oli tehty rakennuksen etelä- ja itäseinille.

Värisävyt noudattivat aikaisempaa sävytystä, jota ilmoitettiin tarkennettavan ennen maalaustöiden aloittamista. Seinään kaiverrettu vuosiluku tuli säilyttää ja korostaa hienovaraisesti muualla julkisivussa käytettävällä tummemmalla maalilla. Säilytettävät vanhat maalipinnat tuli puhdistaa Panssaripesulla ja huuhdella seinärakenteita kastelematta. Homehtuneiden kohtien puhdistus tuli tehdä Homeenpoisto 1:llä ja käsittely Homeenesto 2:lla. Pohjamaalaus tuli suorittaa 30% ohennetulla Teho öljymaalilla ja pintamaalaus Teho öljymaalilla yhteen kertaan. Ikkunoiden pohjamaalaus suoritettiin 30% vernissalla ohennetulla Teho-öljymaalilla. Ikkunalasikittaukset tuli suorittaa Spakkeli-pellavaöljykitillä, teräsosat pohjamaalata Panssari pohjamaalilla pintamaalaus kertaalleen Teho öljymaalilla. Ulko-ovet käsiteltiin kuten seinäpinnat. Tapulin katto, syöksytorvet, peltilistoitukset ym. sinkki- ja alumiinipinnat määrättiin pohjamaalattavaksi Panssari pohjamaalilla ja pintamaalattavaksi Panssarimaalilla sekä teräspinnat pohjamaalattavaksi kaksi kertaa Panssari lyijymönjämäalilla ja pintamaalattavaksi kaksi kertaa Panssarimaalilla.

¹¹ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon ulkomaalaus -90. II Ia I

Sokkelin kunto esitettiin tarkastettavaksi sekä paikkaukset tehtäviksi sementtirappauksella, pohja- ja pintamaalaus tehtäväksi YK-sokkelimaalilla. Sokkelissa olevat luukut määriteltiin maalattavaksi kuten ikkunat Teho-öljymaalilla. Sokkelin puisen vaakalistan ja seinäpaneelauksen liitoskohtaan esitettiin tehtäväksi moottorisahalla noin 15 mm:n rako sinne, missä sitä ei vielä ollut. Maalaustyön yhteydessä puisen sokkelilistan lahonneet kohdat tuli uusida, sekä listan ja seinäverhouksen liitoskohta avata noin 20 mm:n raolle. Sokkelilista esitettiin päällystettäväksi listaa myötäilevällä muovipinnoitetulla ruskealla pellillä.

Betoniportaiden käsittelyyn esitettiin kaksi vaihtoehtoa: joko vanhojen maalikerrosten poistaminen mekaanisesti, hiekkapuhaltamalla tai rapidone maalinpoistoaineella, tai vanhan maalin poisto kivihionnalla. Molemmissa tapauksissa hauras, syöpyntynyt betoni tuli piikata pois, halkeamat avata V-muotoon terveeseen kerrokseen saakka, paikata sementtilaastilla ja antaa kuivua ennen maalausta. Portaat tuli pohjustaa 40% ohennetulla Reafloor 200 epoksilakalla, pienet kolot ja halkeamat täyttää ympäröivän pinnan tasoon Realfloor 200 epoksilakan tai Reacoat 200 epoksimaalin ja fillerihiekan seoksella. Hiekkaa tuli lisätä lakan tai maalin sekaan riittävästi tasoituskitin valmistamiseksi. Huokosettomaksi tasoitetut ja paikatut portaat tuli maalata Reacoat 200 epoksimaalilla kahteen kertaan.

Tapulin risti suunniteltiin päällystettäväksi kuparipellillä.

Maalausurakoitsijan tuli irroittaa vanhat opasteet ja hankkia sekä kiinnittää kirkon ulkoseinään ja oveen uudet, yhdenmukaiset WC-, kulkusilta- ja INVA-merkit. Maalaustyön yhteydessä tuli räystäskouruihin ja syöksytorviin asentaa termostaattiohjattu vastuslanka, joka kytkeytyisi päälle noin -2 asteen ulkolämpötilassa. Käyttämätön, vanha piippu suunniteltiin purettavaksi ennen aluella tehtäviä maalaustöitä.¹²

Konservointisuunnitelmat 1994 ja maalaustyöt 1995

Museoviraston konservaattori Pentti Pietarila teki matkan Mäntyharjun kirkkoon 13.7.1994 tarkoituksenaan arvioida lehterinkaitteiden koristemaalauksen konservointitarvetta.

Hän on kirjannut matkakertomukseensa, että lehterinkaitteiden kunto vaihteli suuresti eri osissa kirkkoa. Huonoimmassa kunnossa olivat urkulehterin kaitteen kolme jaksoa ja parhaimmat urkulehteriltä katsoen oikean puoleiset kaidepeilit. Vasemman puoleisten kaidepeilien kunto oli hieman urkulehterin kaidetta parempi. Jäljistä päätellen koristemaalauksia oli jouduttu korjaamaan melko laajasti jo aiemmin.

Maalauksessa oli Pietarilan mukaan käytetty himmeää, mahdollisesti tempera-sideainetta. Vaurioiden suurimmaksi syyksi hän arveli maalaustekniikan puutteita. Maalauspinta irtoili tuolloin suurelta osin puuta myöten tartuntapohjan puuttuessa. Lisäksi Pietarila

¹² Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto. Kirkon ulkomaalaus -90. II Ia I

arveli puhalluslämmityksen aiheuttavan olosuhdemuutoksia, jotka vaikuttivat maalausten kuntoon.

Pietarila suositti irtoavien maalipintojen kiinnitystä pohjaansa ja pudonneiden alueiden paikkamaalausta. Urkulehterin osalta saattoi kokonaisten marmoroitujen kenttien uusinta tulla kysymykseen. Kustannuksiksi hän arveli työn osalta 60 000 – 75 000 markkaa ja työn kestoksi noin 10 viikkoa yhdeltä konservaattorilta. Kirkon penkkirintamusten ja alttarilaitteen marmorointien pintojen korjausarvioksi hän esitti kolmea viikkoa.

Konservaattori Pietarila esitti mallipinnan tekemistä ennen varsinaisen työn teettämistä ja tekijäksi konservaattori Jorma Lyytikäistä Lahdesta.¹³

Ei ole tiedossa toteutettiin konservointia tai mallityötä konservaattori Pietarilan ohjeiden mukaisesti.

Kirkon sisämaalaus tehtiin viimeksi ilmeisesti heinäkuussa 1995. Pitäjänuutisten lehtileike, jossa ei näy vuosilukua, on otsikoitu ”Eteinen raaputettiin talkoilla. Mäntyharjun kirkon sisämaalaus valmistuu ennen juhlia”. Uutisesta käy ilmi, että kirkko maalattiin pitäjän 400-vuotisjuhlija varten. Artikkelia tehtäessä 15 talkoolaista olivat raaputtamassa irtoavaa maalia kirkon seinistä. Kyseessä oli mittavin maalausurakka sitten kirkon sisäremontin 1975. Työ oli alkanut jo 1994, jolloin Matti Perälä oli maalannut kirkon penkit valkoisella Pestolla.

Nyt tehtävässä korjauksessa kaikki pilarit oli maalattu uudelleen ja seuraavaksi listalla oli alttarikehyksen maalaus. Perälän mukaansiihen verrattuna penkkien maalaus oli helppoa, sillä vihreän ympäryksen maalista jouduttiin lähettämään maalinäyte analysoitavaksi Lahteen, jotta tiedetään millä maalilla ja sävyllä rapistumat korjattaisiin. Myös parven maalaukset olivat edelleen korjauksen tarpeessa.

Kirkon seiniä oli artikkelin mukaan ennen vuoden 1995 maalausta paikattu. Saarnatuolista maali irtoili paikoin ja lattiasta olivat kosteus ja raskaan flyygelin siirto irrottaneet maalia.¹⁴

Katon vaurioihin liittyvät käynnit 2002 ja 2011 sekä maalämpöön liittyminen 2010

Aluearkkitehti, rakennussuojelun neuvonta-arkkitehti Kirsti Kovanen teki neuvontakäynnin Mäntyharjun kirkkoon 16.10.2002. Käynnistä on seikkaperäinen, valokuvilla varustettu muistio, josta käy ilmi muun muassa seuraavaa: Käynnillä tarkasteltiin lähinnä hirsiseinien lahovaurioita ja etsittiin niiden mahdollisia syitä. Rakenteita avattiin siellä, missä vuorauslaudoitus oli helposti avattavissa sekä niissä kohdin, missä vuoraamattomassa hirsiseinässä oli pehmeitä kohtia. Muistion tarkoituksena oli kartoittaa

¹³ Museoviraston arkisto, matkakertomukset

¹⁴ Museoviraston topografinen arkisto

puuosien vaurioitten laajuutta ja löytää mahdollisia kiireellisiä korjaustarpeita. Tarkoituksena ei ollut tehdä tarkkaa vauriokartoitusta koko rakennuksesta ja sen laitteista.

Puuosissa ei havaittu lattiasientä eikä muuta kasvustoa. Hirsikehikossa oli kuivaa ruskolahoa erityisesti alakerrassa lämpökeskuksen ulkonurkan kohdalla monen hirsikerran korkeudelta sekä muutamissa hirsissä kaikkien sisänurkkien nurkkasalvoksissa. Märkiä puupintoja löytyi sisätiloista vain yhdestä kohdasta ullakolta, missä peltikatto vuosi juuri hirsirungon kohdalla ja vedet valuivat kattotuolin alle kehikon sisänurkkaan. Vuotokohtia oli ulkopinnoilla havaittavissa erityisesti räystäiden sisäkulmien tuntumassa ja joissakin ulkonurkissa.

Vesikaton vuotokohdat olivat tuolloin hyvin pienialaisia. Joku jalkarännin pystysauma oli auennut ja syöksytorvien lämmityskaapelia asennettaessa oli kattopeltiin tehty reikiä. Joissain kohdissa puupintoja maalikerrokset olivat irronneet jälkinä aiemmista vesivuodoista tai rakenteen sisäisestä kosteudesta. Tällaisia kohtia oli ulkopuolella muutamassa kohdassa räystäslaudoitusta ja sisäpuolella lautalaipioissa erityisesti sisänurkkien kohdalla. Myös yläikkunoiden karmien maali hilseili paikoitellen pahasti.

Vaurioista suurin osa oli Kovasen mukaan vanhoja, kenties jo sata vuotta sitten sisäkulmistaan vuotaneesta vesikatosta tai kamiinoiden läpivienneistä ja kondenssista syntyneitä. Tällaisesta todistivat hirsikehikon ruskolahokohdat, joita oli peitetty uudemmalla laudoituksella ja se, että kattotuoleja oli kiilattu korkeammalle myöhempien maalaus- ja kattokorjausten yhteydessä. Jossain määrin oli ruskolaho myös saattanut edetä silloisen lämmitystavan vuoksi, jossa kirkon sisälämpötilaa nostettiin ja laskettiin melko nopeasti kirkonmenojen ajaksi.

Suurimmalta osalta laho selittyi Kovasen mukaan juuri vesikaton vuotamisesta jiiirikohdissa tai kamiinoiden hormien läpivienneissä, mutta yhtenä osatekijänä oli yläpohjan ohut ja paikoitellen rakenteista irralleen asennettu moderni kuitulämmöneriste. Lämpövuodot aiheuttivat helposti talvikauden lämmitysten aikana kondenssivettä juuri sisänurkkiin, missä yläpohjan lämmöneristys oli huonoin. Nurkista kondenssivesi valui pitkin pelti- ja puupintoja alaspäin. Hän epäili kattilahuoneen seinien lämmöneristystä yhdeksi syyksi lämpövuotoon, koska laajin ruskolahokohta oli sen lähellä, mutta ei löytänyt kattilahuoneen yläpohjasta lämpövuotoa eikä tiilimuurauksesta reikiä. Kirkkosalin yläikkunoiden karmien maalin hilseilyn hän epäili johtuvan lähinnä ulko- ja sisätilojen lämpötilaerojen aiheuttamasta kondenssista ja ikkunoiden maalityyppistä, mutta myös mahdollisesti ulkovuorilautojen viettämisestä sisäänpäin.

Aluearkkitehti Kovanen suositti korjaamaan kiireellisesti peltikaton muutamien vuotopaikat sekä hirsirungossa olevat reiät pahimmassa lahokohdassa oli syytä tukkia sisäpuolelta esimerkiksi riveellä ja puupaikalla. Tarkkailua vaativia vaurioita olivat yläpohjan ja vesikaton kondenssista mahdollisesti aiheutuva kosteus sekä peltikaton liitokset, mahdollinen korroosio (jos uudemmissa laitteissa ja asennuksissa ei ole käytetty kuparia), ja erityisesti kuparipeltien juotoskohdat ja jalkakourut.

Korjaustarpeiden ja niiden laajuuden selvittämiseksi tarkemmin hän suositteli hirsikehikon sekä muiden puuosien ja -pintojen vauriokartoitusta ja suunnitelman laatimista hirsirungon ja kattotuolien rakenteellisten korjausten tueksi. Yläpohjan lämmöneristysten parantamista hän piti hyvänä, joskaan ei kiireellisenä toimenpiteenä. Vaurioituneiden maalipintojen korjaaminen ehjiksi edellytti myös suunnitelmaa.

Kirkkoon toteutettiin maalämpölämmitys vuonna 2010. Vanha öljykäyttöinen ilmalämmitysjärjestelmä jätettiin paikoilleen varajärjestelmäksi.

Insinööri Jukka Sainio / Insinööritoimisto Leo Maaskola sekä arkkitehti Ulla Rahola tekivät erilliset käynnit Mäntyharjun kirkolle kevättalvella 2011. Jukka Sainio laati käynnistään 1.2.2011 päivätyn raportin "Mäntyharjun kirkko, vesikaton jäätymisongelma. Kohdekäynti ja toimenpide-ehdotus" ja Ulla Rahola 24.3.2011 päivätyn kertomuksen käynnistä Mäntyharjun kirkolle 15.3.2011, mikä sisälsi myös toimenpide-ehdotuksia. Molemmat käynnit perustuivat Mäntyharjun kirkon vesikaton vakaviin jäätymisongelmiin, joita oli edelleen pahentanut erityisen runsasluminen talvi. Tuolloin ullakolla näkyi runsaasti jäätä ja vettä erityisesti pohjoisen jiirin kohdalla. Hämärällä ullakolla oli havaittavissa myös räystäiden selkeästi riittämätön tuuletus.

Käynnin perusteella esitettiin matkakertomuksessa vesikaton tuuletuksen parantamista kiilaamalla kauttaaltaan noin 10 - 20 mm korkuiset raot varovasti räystäälle peltikattoa vaurioittamatta sekä asentamalla Maaskola Oy:n suunnitelmissa esitetyt alipainetuulettimet lähelle katon harjaa. Lisäksi esitettiin puhallettavan puukuitueristeen lisäämistä ullakolle. Erityisesti tuli kiinnittää huomiota holvien lämmöneristykseen, jossa jyrkimpiin kohtiin tuli tehdä puisia tukirakenteita eristeen pitämiseksi paikallaan. Lanterniin sisäpuolelle esitettiin asennettavaksi uudet yhtenäiset lasi-ikkunat ilman puitejakoa ja pahimpiin vuotokohtiin ullakon jiirien alle kattotuoleihin tukeutuvia pellityksiä, joiden kaato ohjaisi mahdollisesti ullakolle tippuvan veden syöksytorveen. Lisäksi toimenpiteissä esitettiin mahdollisia uusia ovia parvella oleviin oviaukkoihin.¹⁵

¹⁵ Mäntyharjun seurakunnan kirkonarkisto